

М. С. Аўсянская

**СІНТАКСІЧНЫЯ СРОДКІ ВЫЯЎЛЕННЯ ГІПАТЭТЫЧНАЙ
МАДАЛЬНАСЦІ Ў РОЗНАСІСТЭМНЫХ МОВАХ**

Праблемай размежавання магчымасці і рэчаіснасці займаюцца філосафы яшчэ з часоў Арыстоцеля, асновы лінгвістычнага аналізу гэтай катэгорыі былі закладзены І. Кантам і Г. Лейбніцам, аднак на нават сённяшні дзень не існуе адзінага меркавання наконт прыроды мадальнасці. Розныя мовазнаўцы азначаюць яе як граматычную, сінтаксічную ці семантычную катэгорыю. Мы азначаем **мадальнасць** з пункту гледжання семантыкі, як катэгорыю, якая выяўляе адносіны моўцы да выказвання або раскрывае адпаведнасць зместу выказвання рэчаіснасці. *Гіпатэтычная мадальнасць* адносіцца да таго, што магчыма ці неабходна зыходзячы з ведаў моўцы.

Семантыка гіпатэтычнай мадальнасці выражаецца рознаўзроўневымі моўнымі сродкамі: лексічнымі, марфалагічнымі і сінтаксічнымі. Параўнальны аналіз сродкаў яе выяўлення ў рознасцістэмных мовах з'яўляецца важным для разумення лінгвістычнай катэгорыі мадальнасці ў цэлым. Беларуская мова сінтэтычная, англійская аналітычная, італьянская таксама аналітычная, але адрозніваецца ад англійскай большай флектыўнасцю форм.

З мэтай выяўлення агульнага і асаблівага ў сінтаксічных сродках выяўлення значэння гіпатэтычнасці ў трох мовах былі прааналізаваны складаназа-

лежныя сказы. Сінтаксічная структура прааналізаваных сказаў у трох мовах супадае: у галоўнай частцы ёсць дзеяслоў, назоўнік ці прыметнік са значэннем меркавання, маўлення (так званыя аўтарызацыйныя кампаненты) ці ўспрымання, якому падпарадкоўваецца залежная частка. Выпадковым чынам у кожнай з трох моў былі адабраныя 100 складаназалежных сказаў, у якіх выражаецца семантыка гіпатэтычнасці, затым былі вылучаны лексічныя адзінкі, якія з'яўляюцца носьбітамі гэтага значэння.

У *беларускай мове* ў галоўнай частцы складаназалежных сказаў вылучаны:

- дзеясловы тыпу *здавацца, думаць, адчуваць, спадзявацца, уяўляцца, чакаць, меркаваць*;
- словазлучэнні тыпу *вярталася думка, прыходзіць думка, хадзілі чуткі*, дзеепрыслоўі *адчуўшы, адчуваючы, думаючы, зразумеўшы, пачуўшы*;
- безасабовы дзеяслоў *відаць*.

На 100 сказаў прыходзіцца 21 лексічная адзінка са значэннем гіпатэтычнасці.

Вайцахоўскі спадзяваўся, што гэты свой жарт ён помніць.

Усе настойлівей і настойлівей хадзілі чуткі, што неўзабаве выйдзе царскі маніфест, які адпусціць сялян на волю.

Уранні, адчуўшы, што сёння работа не пойдзе, я ўзяў пачатую напярэдадні кнігу.

Падкрэслім таксама, што свабодны парадак слоў і значная пунктуацыйная разнастайнасць ў беларускай мове дазваляе аўтару надаваць выказванню дадатковыя мадальныя адценні, вылучыць асноўнае.

У *англійскай мове* цэнтральнымі спосабамі выяўлення значэння гіпотэзы з'яўляюцца дзеясловы і дзеепрыметнікі (*participles*) ў галоўнай частцы. У 100 сказах у галоўнай частцы былі вылучаны 27 лексічных адзінак са значэннем гіпатэтычнасці. Яны разнастайныя ў адценнях значэння і канатацыях. Гэта, напрыклад, дзеясловы *to hope* 'спадзявацца', *to seem* 'здавацца', *to think* 'думаць', *to suppose* 'меркаваць', *to conclude* 'вырашыць', *to feel* 'адчуваць', *to guess* 'здагадацца, меркаваць', *to doubt* 'сумнявацца', *to estimate* 'лічыць'.

I'm from Mississippi. Don't suppose you've ever been there, have you, Miss? [5] 'Я з Місісіпі. Мяркую, што ты там ніколі не была.'

I started walking, hoping I'd reach a highway. 'Я пайшоў, спадзеючыся дабрацца да шашы.'

She thought afterwards that she'd been there about twenty minutes. 'Ужо пазней яна падумала, што знаходзілася там каля дваццаці хвілін.'

Па прычыне фіксаванага парадку слоў у англійскай мове, у выяўленні адценняў значэння аўтар абмежаваны лексічнымі сродкамі. Магчыма, менавіта па гэтай прычыне і назіраецца большая, чым у беларускай мове, стылістычная разнастайнасць дзеясловаў, ад размоўнага *to guess* 'меркаваць, здагадацца' да фармальнага *to estimate* 'лічыць' ці *to conclude* 'вырашыць, зрабіць выснову'. Напрыклад, адпаведнікамі для беларускага дзеяслова *баяцца* з'яўляюцца лексічныя адзінкі *to fear* і *to be afraid*, для *меркаваць* – *to guess, to consider* і *to believe*.

У *італьянскай мове* у галоўнай частцы складаназалежных сказаў вылучаюцца:

- дзеясловы і ўстойлівыя дзеяслоўныя спалучэнні *pensare* ‘думаць’, *credere* ‘лічыць’, *sapere* ‘ведаць’, *persuadersi* ‘пераканаць сябе’, *notare* ‘заўважаць’, *sembrare* ‘здавацца’, *parere* ‘здавацца’, *acorgersi* ‘заўважаць’, *temere* ‘баяцца’, *mettersi in mente* ‘вырашыць’, *venire in mente* ‘падумацца’, *avere paura* ‘баяцца’;

- безасабовыя словазлучэнні *può darsi* ‘магчыма’, *è probabile* ‘верагодна’ і сказ *mi tormenta il dubbio* ‘мяне мучыць сумнеў’. На 100 вылучаных сказаў прыходзіцца 17 лексічных адзінак са значэннем гіпатэтычнасці.

Può darsi che io non stia bene. ‘Магчыма, што я дрэнна сябе адчуваю.’

In qualche momento perfino pensava che tutto potesse essere anche vero. ‘Праз некалькі імгненняў ён нават падумаў, што гэта можа быць праўдай.’

Sembrava preferisse altro argomento, sembrava se ne vergognasse. ‘Здавалася, што ў размове ён аддаў бы перавагу іншай тэме, здавалася, што гэтай тэмы ён саромеецца.’

У гэтым аспекце найбольш значным адрозненнем італьянскай мовы ад беларускай і англійскай з’яўляецца існаванне асобнага ладу дзеясловаў – кан’юнктыва (*il congiuntivo*).

Абвесны лад (індыкатыў) у італьянскім мовазнаўстве азначаецца з пункту погляду аб’ектыўнасці, як дзеянне, незалежнае ад індывіда. Кан’юнктыў з’яўляецца суб’ектыўным, азначаючы тое, што мяркуецца, успрымаецца ці жадаецца суб’ектам. Нягледзячы на тое, што ў нефармальных сітуацыях, асабліва ў вусным маўленні, форма кан’юнктыва часта замяняецца на індикатыўныя формы дзеяслова, у мастацкай літаратуры і фармальных сітуацыях кан’юнктыў захоўвае свае пазіцыі. Толькі ў 9 са 100 прааналізаваных сказаў ужываецца індикатыў, як правіла, у простае мове і пасля дзеясловаў маўлення.

Vagabondi incontrati per le pianure mi dicevano che i confini non erano lontani. ‘Вандроўнікі, якіх я сустракаў на раўніне, казалі мне, што мяжа ўжо недалёка.’

«Sì» disse lentamente il marito «anch’io credo che finirà male.» ‘Так, – павольна адказаў муж, – я таксама лічу, што ўсе гэта дрэнна скончыцца.’

Форма кан’юнктыву выконвае вельмі важную функцыю: яна аўтаматычна суадносіць залежную частку сказа з суб’ектыўнасцю, планам ірэалісу. Пры парушэнні заканамернасці «гіпотэза – кан’юнктыў» выказванне набывае дадатковыя значэнні. Напрыклад, у першым сказе аўтар падкрэслівае, што герой успрымае словы вандроўнікаў як праўду, таму што сам жадае як мага хутчэй дайсці да мяжы. У другім сказе лагічны націск будзе знаходзіцца на словах *anch’io* ‘я таксама’. Муж згаджаецца з жонкай, паўтарае яе словы, а ўсе выказванне ўспрымаецца хутчэй як канстатацыя, а не як меркаванне. Прыклады яскрава паказваюць, што ў выяўленні значэння магчымасці ў складаназалежным сказе кан’юнктыў выконвае не меншую ролю, чым дзеясловы меркавання ў галоўнай частцы. У гэтым выпадку лексічныя элементы з’яўляюцца носбітамі значэння гіпатэтычнасці выключна ў спалучэнні з формай кан’юнктыву.

Можна зрабіць выснову, што катэгорыя гіпатэтычнай мадальнасці цесна звязана з суб'ектыўным кампанентам выказвання. У італьянскай мове суб'ектыўнасць замацавана за асобным дзеяслоўным ладам (*il congiuntivo*). У англійскай мове суб'ектыўны кампанент сканцэнтраваны у галоўнай частцы залежных сказаў, аўтар яго выяўляе пры дапамозе лексічных адзінак з асобай стылёвай афарбоўкай ці дадатковымі канатацыямі. У беларускай мове перспектыўным, на нашу думку, з'яўляецца вывучэнне у гэтым кантэксце парадку слоў і яго ўплыву на ўзнікненне дадатковых мадальных адценняў значэння.

Такім чынам, катэгорыю мадальнасці і сродкі яе выяўлення немагчыма абмежаваць толькі адным аспектам мовы. Нават пры аналізе абмежаванага сінтаксічнага сродка выяўлення ў розных мовах узнікае непазбежнае перакрываванне з марфалагічным і лексічным кампанентам, што адкрывае прастору для далейшага вывучэння мадальнасці як у дэскрыптыўным аспекце, так і ў супастаўляльным.